

SKILDNING AV BOHUSLÄN ÅR 1882

Herman Hofbergs
klassiska skildring

**Minibok:
Skildring av Bohuslän 1882**

**av
Herman Hofberg**

Redaktör: Mikael Jägerbrand

ISBN 978-91-87363-86-3

Copyright © 2014 Mikael Jägerbrand
Virvelvind Förlag, Lysekil
Mer info: www.e-boksforlaget.se

Förord

Den här e-boken handlar om ett av Sveriges vackraste och mest populära landskap: Bohuslän.

Du får läsa om hur man under slutet av 1800-talet betraktade den natur som i dag lockar miljontals besökare men som då var "fult och naket".

Den här e-boken är en beskrivning av landskapet Bohusläns natur, historia och industrier.

Det mest spännande med den här berättelsen är hur mycket synen på Bohuslän förändrat sig under de mer än 130 åren som gått sedan den skrevs.

I e-boken får du läsa om hur det kustlandskap som i dag lockar miljontals besökare beskrivs ha ett "ödsligt utseende". Samtidigt hyllas fabriker och åkermark som det vackraste i landskapet.

Författaren till den här e-boken är den svenske fornforskaren Herman Hofberg [1823–1883]. Den här e-boken är hämtad från Hofbergs mest berömda verk "Genom Sveriges bygder" från 1882.

Eftersom den här texten skrevs på 1800-talet så innehåller den mått, ord och personer som inte är så bekanta i dag. Därför har vi kompletterat originaltexten med en kortfattad ordlista.

Skildring av Bohuslän år 1882

*Den här texten publicerades ursprungligen år 1882 i boken "Genom Sveriges bygder" med rubriken "Bohuslän".
Författare till texten är Herman Hofberg (1823–1883).*

Som bekant är, utgöres Göteborgs- och Bohuslän af tvenne delar: Vestgötadelen eller Göteborgs stad med Askims, Säfvedals och Östra Hisingrs härad af Vestergötland, samt Bohuslän eller det forna Viken, som innefattar hela kuststrecken från Götaelf upp till Svinesund på gränsen till Norge. Den ansenliga ön Hisingen, som ligger vid Götaelfs utlopp i hafvet och omfattas af elfvens båda utloppsarmar, bildar det naturliga gränsmärket mellan dessa begge länsdelar, hvilka icke ega annat samband med hvarandra, än den tillfälliga föreningen under samma länsstyrelse.

Säkert kan intet svenskt landskap inom ett så inskränkt ytområde uppvisa en så rik mångfald af belägenheter, utmärkta af en storartad och ovanlig naturskönhet, som Bohuslän. Vänder man sig åt norr, möter der en fjällbygd, som upptager större delen af gränshäraderna mot Norge och Dal och bildar liksom en enda gigantisk bergmassa, söndersprängd och splittrad i tu-

sen remnor, och djupa dalgångar, hvilka alla hafva en bestämd riktning från norr till söder. Hela denna fjälltrakt utmärker sig för en vild romantisk naturskönhet, ehuru i detta hänseende ingen del öfvergår Bullarens härad, med sina fjäll, sina skogar och djupt liggande sjöar. Vänder man sig åt ett annat håll till kustlandet eller fastlandet söderut, så är detta i oändlighet uppfyllt af kala berg och klippor, som tilltaga i höjd i samma mån de nalkas hafvet, i hvilket de nedstupa med vanligtvis tvärbranta väggar. Men emellan dessa berg och klippmassor intränga långsträckta fjordar och vikar och slingrar sig i oräkneliga, nästan vågjämnadalar, hvilka i motsats till dalgångarna i fjällbygden gå i riktning från öster till vester och endast på ett par ställen, såsom i Tanum och på Inland, utbreda sig till egentliga slätter. — Utmärkt herrliga nejder träffas äfven här på flera ställen, men i synnerhet kring Qvistrum och söder om Uddevalla, hvilkas naturskönhet är så mycket ovanligare, som den på en gång eger en vild och leende karakter. Utsigterna äro visserligen icke vidsträckta, men ögat mötes öfver allt af den herrligaste omvexling af föremål, och öfver det hela hvilat en underbar ljusbrytning, hvilken är de bohuslänska landskapspartierna alldeles egendomlig. Deremot eger landet ett ödsligt utseende i yttersta strandkanten och i skärgården, hvilken man kan anse som Bohusläns tredje hufvuddel. Hela kusten från Hallandsgränsen, eller för att endast tala om Bohuslän, från Elfjorden ända upp till Norge, delar sig i en oräknelig mängd uddar och näs, mellan hvilkas stupande branter smala bugtande

hafsvikar skära djupt in i landet och gifva det hela utseendet af ett i en urtid af hafsvågorna sönderslitet bergland. Såväl inuti alla dessa vikar, som längs med hela kusten, ligga tusentals holmar, skär och öar af den storlek, att man med rätta sagt, att en tredjedel af Bohuslän ligger i hafvet.

Sålunda utgör Bohuslän, genom sin utbildning, ett af de märkvärdigaste landskap i Sverige och tyckes ha alla karakterer af ett bergland, ehuru det i verkligheten saknar dem, genom bergens relativt oansenliga höjd och landets belägenhet vid hafvet.

Snäcklagren i Bohuslän.

I geologiskt hänseende erbjuder Bohuslän öfver hufvud ringa eller ingen omvexling, emedan dess fasta berggrund utgöres nästan endast af gneis och granitarter, utan några andra deri förekommande anmärkningsvärda inlagringar. Då de förra eller gneisarterna utbreda sig öfver östra, mellersta och södra delarne, finner man deremot de senare hufvudsakligen rådande i de nordvestra delarne, utmed hafskusten. Sålunda utsträcker sig en icke obetydlig bildning af granit, i form af ett halfannan mil bredt och nära mil långt bälte, öfver *Vätte*, *Tanums*, *Qville*, *Sotenäs* och *Stångenäs* härader, eller öfver hela kusttrakten mellan Svinesund och Lysekil vid Gullmarsfjordens mynning. Bergartens färg är vanligast röd, likväl någon

gång äfven grå, såsom i granskapet af Strömstad, på *Malmön* och några andra ställen. Dess finkorniga struktur och deraf följande hållfasthet, samt egenskapen att kunna lätt klyfvas och huggas, gör densamma särdeles lämplig till allahanda byggnadsarbeten, och på flera ställen, men isynnerhet på *Malmön*, hafva också i senare tider mer eller mindre storartade anläggningar för detta ändamål blifvit öppnade. — I öster om denna granit vidtager en mäktig bildning af gneis, som utbreder sig öfver hela den återstående delen af landskapet förbi Uddevalla ända ned till Göteborg. I skilnaden mellan den äldre graniten och gneisen vid gränsen af Vätte och Bullarens härader träffar man icke obetydlig gångbildning af yngre granit eller så kallad pegmatit-granit, hvilken hufvudsakligen uppträder i de högsta ryggarne af de kala och skoglösa fjällsträckningar, som här gå fram. På några ställen har allmogen deraf i senare tider börjat hugga qvarnstenar.

Utom de torfmossebildningar, som här och der, isynnerhet i länets mellersta delar, finnas inströdda i sänkningarne mellan bergshöjderna, såsom en välkommen ersättning för bristen på bränsle, hvaraf dessa bygder i allmänhet lida, förtjena bland yngre aflagringar äfven de bekanta snäcklagren eller snäckbäddarne, att med några ord ihåggommas. Dessa bäddar, som allesammans innehålla skal af sådana snäckor, hvilka ännu uppehålla sig i det angränsande hafvet utanför kusten, träffas dels nära intill och helt obetydligt ofvan den nuvarande hafsytan, dels också på en höjd af ända till sextio meter öfver hafvet. Än

utbredda i egna sjelfständiga lager, än utan ordning sammanhopade i de små dalsänkningarne mellan grus- och bergkullarne, på större eller mindre afstånd från kusten, bära de oemotsägliga vitnesbörd om den stora utsträckning hafvet en gång i forna tider egt i dessa trakter. Bland de många ställen inom Bohuslän, der sådana snäcklager blifvit anmärkte, har *Kapellbacken*, utanför Uddevalla, ådragit sig största uppmärksamheten såväl för den mångfald af djurarter, hvilka den der varande snäckbädden innehåller, som för dess höga läge öfver den nuvarande hafsytan, hvilket, enligt flera sammanställande iakttagelser, funnits uppgå till något öfver sextio meter. År 1843 aftäcktes ett snäcklager på en höjd af ungefär trettio meter öfver hafvet på hemmanet Rões egor i Bro socken, i hvilket lager man påträffade skeletterna efter tre menniskor, hvilkas läge, så väl som snäckhvarfvens orubbade tillstånd öfver dem, tydligen visade att de der icke blifvit begrafna, utan vådligt omkommit under den tid, då sjelfva snäckbädden ännu fortfor att bilda sig under betäckning af hafvet.

Kustlandet och de större öarne hafva en i allmänhet mycket bördig och lättbrukad jordmån, bestående dels af sand, uppblandad med förruttnade hafsalster, dels, såsom på *Oroust*, *Tjörn*, vissa delar af *Inland* och *Hisingen*, af lermylla, hvilande på en bädd af skalmergel. Deremot har fjällbygden en dålig, mer sveksam jord, bestående antingen af sand och stenblandad mylla, eller af mojord och skogslera.

Bohusläns befolkning.

Den omgifvande naturen, inom hvilken man lefver och verkar, näringsfånget med sin sysselsättning och särskilda vanor hafva alltid haft ett stort, godt eller ondt inflytande på den mångskiftande varelsen menniskan, och på få ställen inom landet är detta förhållande så i ögonen fallande, som i Bohuslän. Å fasta landet, med undantag af vissa kuststräckor, lefver en allmoge, öppen, redbar, gästfri, hjälpsam, arbetsam och händig, till kroppen frisk och härdad, hvilken ända till öfverdrift älskar sin hembygd; men som också har sin mörka skuggsida af lättsinnighet, obändighet och stridslystnad. Långsefter kusten och på öarne i skärgården, särdeles inom södra delen, lefver en befolkning, sammansatt af de mest olika element. Den lifliga förbindelse, som härstädes från urminnes tider egt rum med nästan alla främmande nationer, den mängd af menniskor, som i och för sillfisket hitströmmade från alla delar af riket och sedan qvarstannade, har gifvit upphof till en folkstam, helt olik den inhemska och som ej kan fritagas från de karaktersfel och laster, som merendels äro till finnandes hos öboar.

Holmberg har i färger, redan då öfverdrifvet mörka, skildrat Bohusläns fiskarebefolkning på hans tid. Denna skildring är numera, sedan en förändrad bränvinslagstiftning och friare tullförfattningar undanröjt källan till det onda, icke blott öfverdrifven utan grundlös.

»Nu mera» — säger Holmberg¹ — »eger Bohuslänningen ingen särskild nationaldräkt, om man äfven i några härader skulle finna lemningar efter en sådan. På kustlandet synes mannens helgdagsdräkt fordom bestått af en lång tröja, af blått eller svartbrunt vadmal, likadana knäbyxor med silfverspännen, ljusblå strumpor och långskaftade stöflar, en randig ylleväst, en brokig halsduk och en svart hatt med breda bård. På Kalms tid voro qvinnorna i Vette härad och förmodligen äfven på andra ställen om helgdagarne klädda i kjortlar och tröjor af helst röd, ibland grön och blå färg. Somliga hade utanpå tröjorna röda lifstycken, utsydda på bröstet med gula rosor, och på ryggen, från lifstyckets midt till nedra kanten, prydda med fyra tvärfingersbreda gula lister. Till denna brokiga dräkt, som fullbordades med en hvit, stärkt mössa af fint linne och ett förkläde af samma slag, skola ock, enligt berättelse, hört skor med höga, färgade klackar och silfverspännen, samt röda eller blå strumpor med insatta färgade sidenkilar.»

Kongelf.

Om man från Göteborg följer vägen, som går norrut på östra sidan om Götaelf, anländer man efter ett par timmars färd till den lilla staden *Kongelf*, belägen nedanför berget Fontins branta klippväggar, på norra stranden af Nordre Elf, der denna Gö-

1 *Bohusläns historia och beskrifning.*

taelfs nordliga flodarm skiljer sig från hufvudfloden. Få städer i norden torde kunna berömma sig af så stora och lysande minnen som denna obetydliga stad, hvars invånare hemta sin bergning af jordbruk, handel och handtverk. Det fans likväl en tid, då Konghälla, såsom staden fordom kallades, stolt höjde sina tornspiror mot himmelen och såsom Norges hufvudstad såg konungar och furstar med lysande följen draga fram öfver gatorna. Konghällas mest lysande period sammanfaller med Sigurd Jorsalafars styrelse, hvilken konung omhuldade staden med synnerlig förkärlek och förärade dess kyrka flera dyrbara minnen från sin Österlandsfärd. Men endast fem år hunno förflyta från hans död (1130), då den stolta staden föll i grus, hemsocht och utplundrad af en Vendisk sjöröfwareflotta. Den uppbygdes och befolkades väl åter och omtalas ofta, särdeles i de borgerliga krig, som under de följande århundradena hemsökte Norge, såsom en ort af både vigt och betydenhet; men det anseende, den förut egt, återvann den aldrig. År 1586 blef staden under det då började nordiska kriget sköflad och bränd af de svenska trupper, som under Per Brahes befäl inföllo i Bohuslän, och låg sedan under hela kriget i ruiner. Den uppbygdes ännu en gång på samma plats, men plundrades och förstördes ånyo af svenske fältöfversten Jesper Kruus under Gustaf den andre Adolfs krig med Danmark, och några år derefter vandrade plogen öfver det rum, der det minnesrika Konghälla legat under nära trefjerdedels årtusende². År 1613 flyttades staden en tred-

2 Nyligen företagna utgräfningar torde lemna värdefulla bidrag till upplysning

jedels mil längre i norr på den holme, på hvilken Bohus fästning under tiden uppstått, för att vid inträffade krigshändelser vara under skydd af dennes kanoner, och erhöll vid denna flyttning sitt nuvarande namn Kongelf. Men icke en gång denna plats var tillräckligt stark för att skydda den hårdt hemsökta staden för krigets förödelse, och då han under Karl den elftes krig ånyo blifvit bränd, flyttades han efter krigets slut till det ställe, der han nu ligger på fasta landet vid norra elfstranden. Fastän Kongelf på sin nya plats lyckades inom kort vinna en icke obetydlig handel, låg likväl i det nära granskapet med det uppväxande Göteborg ett ööfvervinnerligt hinder för dess framtid såsom handelsstad. Visserligen delade Kongelf med Bohusläns öfriga städer de fördelar, som sillfisket under senare hälften af 1700-talet medförde, och erhöll under samma tid sin ännu egande stapelrätt; men förhoppningarne, som framkallade denna regeringsåtgärd, blefvo likväl aldrig förverkligade.

Bohus slott.

Strax söder om Kongelf, på den af elfven kringflutna fästningsholmen, eller, som han rätteligen heter, Elfvabacken, ligga de storartade och romantiska ruinerna af det i Nordens historia ryktbara *Bohus slott*, erinrande om de många blodiga strider, som af missförståndda intressen här fordom utkämpats. Mel-

om den gamla stadens inredning och lefnadssätt.

lan staden och holmen leder en pryddlig rullbro af järn. Från de gamla fästningsvallarne har man en herrlig utsigt öfver den anspråkslösa staden, som med sina små trädgårdar smyger sig tätt utmed foten af Fontins bergvägg och speglar sig i den lugnt förbi skridande elfven. Herrligare är likväl samma tafla sedd från höjderna vester om staden, då den väldiga ruinen sjelf inträder såsom hufvudpartiet och med de bakom honom framskymtande Vestgötabergen, framställer en vy, som erinrat många resande om Rhenfloden och dess borgkrönte stränder.

Såsom förut är nämnt delar sig Götaelf vid Kongelf i två armar, som omsluta den stora, bergiga men utomordentligt fruktbara ön Hisingen, som icke utan skäl blifvit kallad Göteborgs visthus, enär den förser denna stad med nästan allt hvad den behöfver af trädgårdsalster och ladugårdsprodukter.

I Danafjorden utanför Hisingen ligger en liten holme eller, rättare, ett skär, Danmark eller Danmarks Lilja, som i vår äldre historia under namn af Danaholmen är väl bekant, såsom gränsskilnad mellan svenska, danska och norska väldena. Skäret, ett hundra meter långt och lika bredt, upptages af stenreflar, busksnår och några gräsplättar, utan tecken till att någonsin ha varit bebodt af menniskor.

Norr om Danaholmen ligger utanför Hisingen i Kattegat en ögrupp, bestående af tre större och flera mindre öar och skär, som med ett gemensamt namn kallas *Öckeröarne*, på gamla norräna språket *Eikreyiar*, hvilka ofta omtalas i våra fornsagor såsom ett älsklingstillhåll för vikingar. Öckeröarne voro vanligen

den bestämda mötesplatsen, då man öfverenskommit att företaga gemensamma härfärder, och den som hade lust att gifva och taga stryk, kunde alltid vara säker om, att här få sin önskan uppfylld.

Men vi återvända till Kongelf. Landsvägen häremellan och Marstrand går genom det backiga Inland – landsträckan mellan Götaelf och den åt norr inträngande *Hakeffjorden* – till *Tjufkil*, öfverfartsorten till Marstrand³.

Marstrand.

Redan på något afstånd från hafvet ser man uppifrån de högre backarne ett stort grått torn långt ut i skären höja sina fasta och grandiosa proportioner: det är Karlstens fästning, »Nordens Gibraltar», såsom den mer färgrikt än egentligen sant blifvit kallad.

Marstrand är belägen på östra sidan af en klippö längst ut i skärgården, tre fjerdedels mil från fasta landet. Den förträffliga och mycket besökta hamnen, som inneslutes af *Klöfverön*, *Koön* och den ö, på hvilken Marstrand ligger, har troligen föranledt stadens anläggande i början af trettonde århundradet. I likhet med de andra Bohuslänska städerna har äfven Marstrand sin historia om öfvergångna härjningar, vexlande välden, om rike-

3 Sedan en regulier ångbåtsfart öppnats mellan Göteborg och Marstrand begagnas nu mera landsvägen öfver *Tjufkil* endast undantagsvis.

dom och lif den ena tiden, om armod och glömska under den derpå följande. I senare hälften af sextonde århundradet var staden hufvudorten för det då pågående rika sillfisket och nederlagsplatsen för all handel, som bedrefs i samband med denna handtering. Genom de af Fredrik II staden förunnade fri- och rättigheter öfverläts icke allenast hela handeln, utan nära nog hela sillfisket åt Marstrand, som under denne konungs styrelse hade sin mest lysande period och derföre i alla hänseenden uppträder såsom en nordisk stad af första ordningen, med två borgmästare, syndikus, tio rådmän o. s. v. Men välståndet förde ock med sig osedlighet och gudlöshet, lyckans och medgångens vanliga följeslagare, så att Marstrand under dessa tider skildras såsom den gudlösaste stad i Norges rike. Äfven efter det Bohuslän genom Roeskildeska freden blifvit införlifvadt med Sverige, fortfor Marstrand under några år att omhuldas såsom regeringens ögonsten; men ungefär samtidigt med Karl den elftes anträde till regeringen såsom sjelfmyndig konung sammanträffade flera omständigheter, såsom inskränkning af stadens rättigheter, krigsolyckor, eldsvådor och tryckande skatter, hvilka inom en jämförelsevis kort tid tillintetgjorde stadens välstånd. Ännu en gång skulle likväl lyckan le emot den afsigkomna staden: det var när sillfisket åter uppblomstrade under senare hälften af 1700-talet, då Marstrand liksom förut skördade stor vinst, hvarjämte den för några år under samma lyckotid förklarades för frihamn; en åtgärd, som om den icke uppfylde alla de förhoppningar, som de styrande sjelfva hyste,

likväl i sin mån bidrog till stadens förkofran. — Men portofrans indragning 1794 och sillens försvinnande några år derefter sänkte Marstrand åter i lägervall, ur hvilken den likväl under senare tiden lyckats höja sig genom sitt anseende som en af rikets förträffligaste badorter.

I sitt närvarande skick har Marstrand ett godt och småtrefligt utseende. Utefter kajen sträcker sig en bred och regelbunden gata, Hamngatan, som prydes af stora och nyuppförda hus. Flerestädes ser man små nätta trädgårdsanläggningar och planteringar, som hafva ett frodigt och grönskande utseende, der af den ofvanför liggande fästningen skyddas mot de menliga vestanvindarne; Stadsparken i midten af staden och Badhusparken vid badhuset erbjuda, ehuru icke så särdeles gamla, redan en behaglig och svalkande skugga åt de promenerande. Vid torget, som egentligen blott är en utvidgning af den gata, som leder från hamnen upp till fästningen, ligger det gamla rådhuset, nu ombygdt till hotell. — Stadens åldriga kyrka, fordom helgad åt jungfru Maria, är en rundbågsbyggnad, hvars starka murar och eldfasta hvalf trotsat de eldsvådor, som tid efter annan öfvergått Marstrand. Byggnaden utgöres af ett fyrkantigt långhus, som fordom varit tvåskeppigt, men hvars pelarrader och hvalf i början af detta århundrade nedbrötos och ersattes med ett brädtak. Oaktadt denna vandalisering och andra moderna förändringar är Marstrands kyrka kanske ännu den vackraste lemning af kyrklig arkitektur från medeltiden, som Bohuslän har att uppvisa.

Karlstens fästning.

På vestra sidan af *Marstrandsön* höjer sig den väldiga Karlstens fästning öfver de omgifvande öarne och sunden. Man känner ej med visshet tiden för dess anläggning; dock synes antagligt att försvarsverk funnos här redan i slutet af 1500-talet. Att förskansningar både funnos och voro i försvarbart skick i början af Gustaf den andre Adolfs regering, upplyser Brännefjeldens historia, emedan svenske fältöfversten Jesper Kruus derunder blef anbefald att företaga en expedition mot *Marstrands fästning*, den han likväl i brist på belägringsartilleri måste lemna i fred. Emellertid bestod fästningen sannolikt ända till 1667 endast af jordverk; men vid denna tid anlades den donjon, som ännu utgör fästningens hufvudparti, och på hvars reduttformiga vestra sida ett fyrkantigt torn uppfördes med fem bombfria etager. Till förstärkande af de svaga utanverken anlades trenne skansar, nämligen *Gustafsborg* vid södra Malepert, vid norra hamninloppet, samt *Hedvigsholm* på det i hamnen liggande skäret af samma namn. I detta skick befunno sig försvarsverken vid *Marstrand*, då de 1677 eröfrades af danskarne under *Gyldenlöwe*. De arbeten, desse, under den tid de innehade fästningen, började till fästningsverkens förstärkande, fortsattes af svenskarne, när de genom freden åter kommit i besittning af *Karlsten*, och hafva med längre eller kortare afbrott fortgått

ända intill senare tider. På de sista femtio åren har fästningen delvis blifvit ombyggt och försedd med nya utanverk. Vid södra inloppet är byggt ett nytt, men alldeles för svagt strandverk. De gamla skansverken Fredriksborg och Gustafsborg äro numera raserade och sjelfva Karlsten nyligen utrymd.

Allmänt bekanta äro Marstrands saltsjöbad. Ställets klimat är mildt och tempereradt; frostnätter infinna sig här på öarne en och annan vecka senare och upphöra om våren tidigare, än på det motliggande fastlandet. Nederbörden är ock mera jämn och sällan lider växtligheten af en längre ihållande torka. Häraf följer, att ett klimat, hvilket, likt Marstrands, är underkastadt så ringa växlingar i afseende på tvenne så viktiga faktorer för det organiska lifvets bestånd och upplifvande, som temperatur och fuktighet, måste på sjuklingar verka särdeles välgörande; också är det icke utan skäl, som Marstrand af fullt kompetente vetenskapsmän erhållit benämningen Sveriges Madeira.

Blåkullen.

Norr om Marstrand intränger mellan *Inland* och *Tjörn* den breda och djupa *Hakefjorden*, som genom sin fortsättning *Halse-* och *Hafstensfjordarne* sträcker sig ända upp till Uddevalla. Halfannan mil ännu längre i norr intränger *Stigsfjorden* och omsluter i förening med *Hakefjorden*, i hvilken han utmynnar, den ansenliga ön *Tjörn*. Bland öarne i sydliga ändan af *Hakefjorden*

finnes en som heter *Brattön*, hvilket namn hon troligen fått af sina branta stränder, särdeles omkring Blåkullen, ett berg, som genom sin höjd utgör den första landkänning, hvilken den från Skagen kommande seglaren har af södra Bohuslän. — Namnligheten har emellertid i senare tider förledt folktron att hit förlägga det olyckligt ryktbara Blåkulla och göra Blåkullen till skådeplatsen i alla de vidunderliga sägner och äfventyr i hvilka påskkäringar och trollpackor spela hufvudrollerna. Ehuru dessa sägner äro af temligen färsk dato, ha de likväl förmått inge den vidskeplige en sådan respekt för sjelfva stället, att ingen annan än den, som dertill finner sig nödd af storm eller mörker, gerna tillbringar sin natt i närheten af den fruktade bergjätten.

Holmberg framkastar i sin Bohusläns historia den gissningen, att det af Oisian besjungna Lochlin är detsamma som Bohuslän och att med herrskaresätet Uthórno, »vågors och stormars ö», menas ön Tjörn. Oisian besjunger ofta i sina dikter ett af Lochlins berg, det vågomsvallade Gormmeall, som säges ligga helt nära det Lochlinska konungasätet Uthorno och visa sin topp utåt hafvet, förrän Lochlins andra klippor kunde skönjas. Då denna beskrifning temligen noga träffar in med de förhållanden, som utmärka den höga fjällklippan på Brattön, och då dertill det keltiska ordet Gormmeall, öfversatt på vårt språk, betyder Blåkullen, hemtar den angifne författaren häraf ett ytterligare stöd för sina kombinationer. Det är likväl af andra skäl alldeles obestridligt, att med Oisians Lochlin förstås en del af Norges kust, sannolikt kring Sognefjorden, och att med Uthor-

no afses någon ö i denna fjords mynning. Emellertid saknade icke Holmbergs hypotes för sin tid anhängare, och det är egentligen af detta skäl som vi här hafva omnämnt den.

Tjörn.

Vester om Hakefjorden ligger den meromnämnda ön *Tjörn*, utan fråga den märkvärdigaste fläck i hela Bohuslän. Ön, som af ålder utgjort ett enda prestgäll, fördeladt i trenne socknar, eger ett ytområde af något öfver en qvadratmil och är liksom den öfriga skärgården ett fult och naket land. Sannolikt har här, liksom på många andra ställen, en ökad befolkning tvungit till utvidgade odlingar, hvarigenom skogarne så småningom gått under, ehuru en gammal sägen förklarar orsaken till öns nakenhet på ett annat sätt och påstår, att en mängd vilda tjurar uppehållit sig i de forna djupa skogarne och anställt en sådan förödelse bland befolkningen, att denna såg sig nödsakad att uppebränna skogen för att freda sig för skadedjuren.

Genom sina rika mergellager och de förvittrade skaldjur, med hvilka jorden öfverallt finnes inmängd, är Tjörn den fruktbaraste och i följd deraf den tätast befolkade fläck icke blott i Bohuslän utan troligtvis i hela Sverige, och använde blott Tjörnbön på sitt åkerbruk lika mycket förstånd, som han nedlägger arbete, skulle hans jordlappar lemna en aldeles otrolig äring.

Gissningen, att Tjörns befolkning skulle härstamma från en

keltisk koloni, som någongång nedsatt sig här, är nyss vidrörd, men torde få lemnas i sitt värde. Tjörnboarne äro i allmänhet ett vackert folk och genom sin resliga gestalt, ljuslagda hy och blå ögon skarpt skilda från sina grannar på Oroust, med hvilka icke heller grannsämjan alltid varit den bästa. Ehuru bygnadssättet alltsedan början af detta århundrade undergått den förändringen, att ryggåstugorna med sina takfönster lemnat rum för loftstugor, är inredningen ännu på några ställen densamma, som på den tid Kalm genomreste ön. Till höger, då man inkommer i hvardagsstugan, har man vanligen spiselmuren med sin järnkamin, hvilken senare, för att hålla stugan så mycket som möjligt fri från oset af bränntorfven, utmynnar i en särskild liten kammare bredvid stugan. Utefter främsta gafvelväggen sträcker sig den madrassbeklädda »frambänken», husets högsäte, der endast stånds personer och aktningsvärdt folk, det vill på Tjörn säga sådana, som äro kända för att hafva några hundra kronor ute på bygden, inbjudas att taga plats. Personer af mindre förtjenster och anseende hänvisas till »långbänken» emellan frambänken och spiselmuren, utmed hvilken senare »ombänken» – ungbänken – är bestämd för tiggare och sådana, som man icke tycker sig vara skyldig någon uppmärksamhet. Emellan dessa bänkar står det stora bordet och vid motsatta väggen husbondefolkets inbygda sängställe⁴.

I fornhistoriskt hänseende är Tjörn af stor märkvärdighet. Det gifves nämligen i hela Sverige, måhända med undantag af

en eller annan trakt i Skåne, ingen fläck der stenredskap af alla former förekomma till sådan ymnighet, som härstädes. Detta bevisar att Tjörn varit den af stenfolket tätast och kanske först bebodda delen af Bohuslän, ett förhållande, som tillfredsställande förklaras af öns välbelägenhet för jagt och fiske. Äfvenså förekomma bronsfolkets grafvar eller hällkiströren talrikare här än på någon annan ort i Bohusläns skärgård.

En mängd gamla berättelser och sägner lefva ännu med friskt lif bland folket, af hvilka en, som handlar om en tilldragelse från början af förra seklet, eger alla tecken af att vara en sannsaga, hvarför vi här må anföra den med begagnande af Holmbergs uppteckning: »Under en stormig höstnatt vid pass år 1720 strandade vid *Herrön* i Klöfvedals socken ett skepp, som till en del var lastadt med åtskilliga konung Fredrik den förstes tillhörigheter, dem han låtit hemta ifrån Hessen, och hvaribland det dyrbaraste var en liten vagga af guld, besatt med ädla stenar, den en tysk furstinna ärnat såsom present sända drottning Ulrika Eleonora. Vid fartygets strandning mördade Tjörnboarne besättningen och utplundrade lasten. Fartyget sjönk, så att ingen sedan fick veta hvart det tagit vägen. Då varande prosten på ön, Michael Koch, var äfven medvetande om brottet, men förteg det, troligen af fruktan. Sjelf hade han erhållit af en fiskare en skönt arbetad spatserkäpp, hvilken tillhört den röfvade lasten. Denne käpp begagnade Koch sig af i Stockholm, då han kom dit upp såsom herrdagsman. Händelsevis fick konung Fredrik en gång se käppen och igenkände

den såsom sin, samt styrkte sin rätt dertill genom att visa en för presten okänd gömma i densamma, hvaruti låg instucken en dukatrulle. Koch måste nu bekänna förhållandet med skeppets plundring, men undslapp med att blifva förvisad från riksdagen. Af hans berättelse inhemtades vidare, att ofvannämnda guldvagga, hvilken lärar varit en toilettsmöbel, fans hos en bonde på gården Stordal. I följd deraf sändes en truppafdelning till Tjörn för att arresteras vederbörande och framför allt skaffa reda på klenoden; men bonden, som hade denna, fick nys om den tilltänkta syrprisen och nedgräfvde vaggan i Stordals utmark. Knektarne fortsatte emellertid sina undersökningar, men då de icke upptäckte något af rofvet, läto de de angifne vara i fred och drogo sin färde. En lång tid derefter blef ofvannämnde bonde i Stordal sjuk, och då han låg på sitt yttersta bekände han för presten, hvar vaggan låge, med uppmaning till denne att efter bondens död återställa henne till konungen. Men knapt hade presten aflägsnat sig, förrän den sjuke ångrade det lemnade förtroendet och, samlande sina sista krafter, smög sig ut till det ställe, der klenoden var gömd, upptog den och dolde den annorstädes, dock i samma mark, så att när presten kom för att uppfylla sin åtagna förbindelse, befans vaggan vara sina färde. Emellertid hade bonden i dödsstunden velat, men ej förmått, beskrifva det nya gömstället. — Det tros därför på fullt allvar, att denna dyrbarhet ännu är att finna i Stordals kohage, och mången har förspillt mycken tid på dess eftersökande.»

En stor mängd holmar och öar i hafvet och de kringliggan-

de fjordarne räknas till Tjörn. Den ansenligaste är den i Stigsfjorden liggande ön *Mjörn*, med det gamla herregodset *Sundsby*, som på 1600-talet innehades af fru Margaretha Hvitfeld, som testamenterade denna egendom, utgörande med underlydande in- och utsocknes frälse etthundra fyratioett hela hemman, till Göteborgs gymnasium, såsom hon sjelf uppger, för att efterkomma en på dödsbädden yttrad önskan af hennes ende son Ivar Dyre, hvilken afled i Montpellier under en utrikes resa 1663.

Denna storartade donation skulle, om den blefve rätt handhafd, vara tillräcklig att underhålla ett universitet i stället för ett gymnasium. På 1840-talet fattade regeringen och ständerna det beslut, att åborätten skulle gå i arf; en åtgärd, som långt ifrån att medföra ökade inkomster för Göteborgs läroverk, eller förbättra arrende-böndernas ställning, tvärtom betydligt försämrat denna, då hvarje ny arrendator måste utlösa medarfvingarne från en förment rätt till arrendet, samt armodet och jordens vanskötsel derigenom blifvit konstanta.

Oroust.

Norr om Stigsfjorden ligger, omsluten af de två smala hafssarmarna *Svanesunds fjorden* och *Koljöfjorden*, ön *Oroust*, näst Gotland och Öland den största ö i Sverige. Till naturbeskaffenhet och innevånarnes lynne skiljer sig detta ansenliga öland,

hvars namn mer än en gång förekommer i Norges gamla konungasagor, föga från fastlandet. Den till Oroust liggande skärgården är förhållandevis den lifligaste och tätast bebyggda skärgårdstrakt i riket. Dess förnämsta fisklägen äro *Fiskebäckskil*, hvars bebyggare till större delen äro sjöfarande, *Grunsvund*, *Gullholmen*, *Käringön*, *Mollösund*, *Gåsön* m. fl. — Inom *Morlanda* församling på Oroust ligger den gamla sätesgården *Morlanda*, ett gammalt gods och sedan slutet af 1500-talet tillhörigt adliga ätten Bildt.

Uddevalla.

Från Orousts nordliga spets fordras ej mer än en timmes segling för att hinna Bohusläns anseeligaste stad *Uddevalla*, hvilken eger ett af naturen i många afseenden gynnadt läge i en af bergshöjder omsluten vacker dal, vid *Bäfveåns* utlopp i *Byfforden*. Stället omtalas äfven såsom stad redan i slutet af 1400-talet. Af Norges konungar förlänad med allt större och större rättigheter och förmåner, blef Uddevalla efter hand en mycket betydande och besökt handelsort. Men så kom en annan tid, en tid af ofrid med plundring och brand, då de nordiska folken stodo emot hvarandra med väpnad hand och sökte göra hvarandra all den skada de möjligen kunde, och staden fick under dessa stormiga skiften i rikt mått skatta till de olyckor som åtfölja kriget. Efter ett nära hundraårigt lugn, endast

stördt af ett par svårare eldsvådor, har Uddevallas handel nu tilltagit både i liflighet och omfång, och välmågan i följd deraf stigit ganska betydligt. För närvarande erbjuder Uddevalla anblicken af en vacker och reguliert bygd stad, med åtskilliga ståtliga stenhus, bland hvilka isynnerhet *Kampenhofs fabrik* dominerande framstår vid början af hamnkanalen. Kyrkan är måhända den vackraste tempelbyggnad i Bohuslän, så väl för sin enkla, antikt rena stil, som för den herrliga belägenheten på strömbädden nedanför *Agneberget*, i en lund af lummiga träd, öfver hvilkas kronor hon höjder den kolonnprydda façaden. Hennes inre motsvarar i enkelhet och smak den yttre renheten i former. Äfven några andra offentliga byggnader förtjena att nämnas, såsom *Rådhuset*, ett trevånings stenhus vid torget, *Nya Elementarläroverkets hus*, en palatslik byggnad med en vacker solennitetssal, *Nya Länslasarettet* m. fl.

Några hundra steg öster om staden finnas, tätt intill hvarandra, åtta stycken jättegrytor, anmärkningsvärda egentligen för det ovanliga att se så många dylika på ett ställe.

Gustafsberg.

Bland stadens omgifningar intager badanstalten *Gustafsberg* ett så framstående rum, att, ehuru Uddevalla icke lider brist på verkligen täcka landtställen i sin närhet, dessa måste helt och hållet förblekna vid en jämförelse med det herrliga Gustafs-

berg, som i afseende på läge och natur är och förblir en af glanspunkterna af hvad Bohuslän eger ypperst af behag och skönhet. Viken, vid hvilken Gustafsberg är beläget, och i hvars vågor de badbesökande hoppas återvinna en förlorad helsa, är ingen annan än Byfjorden utanför Uddevalla, som för badortens skull vanligen får bära namnet Gustafsbergsviken. På södra sidan af denna vik är det som Gustafsberg ligger inbäddadt i grönskan af den mest förtjusande dal, omgifven af höga berg med resliga tallar, — — ett litet stycke Schweiz utkastadt i höga norden. Också öfverträffar Gustafsberg i naturskönhet, i mångas tycke, hvarje annan badort på vestra kusten. Hvad man med visshet kan påstå är, att om konsten och företagsamheten till fullo begagnade alla de rika utvägar ställets naturliga belägenhet erbjuder, skulle få punkter i Sverige i fägring taga företrädet af Gustafsberg. — Jämte badanstalten eger stället ett af framlidne grosshandlaren i Uddevalla Anders Knappe stiftadt barnhus, som utöfvar en vidsträckt och välsignelserik verksamhet. Vid denna inrättning födas, klädas och undervisas trettio fattiga tills de uppnått den ålder, att de sjelfva kunna förtjena sig sitt uppehälle, då de vid sin utgång i verlden erhålla full utredning af nödiga kläder, en bibel och en mindre summa penningar; men utom till dessa trettio barn, som på Gustafsberg ega ett nytt föräldrahem, utsträcker inrättningen sin välgörenhet till hundra andra barn, som dels erhålla årligt understöd i penningar, dels utackorderas till välfrejdade fosterföräldrar. Inrättningens bestånd grundar sig dels på donerad jordegendom, nämligen

Gullmarsbergs säteri i Skredsviks socken och landeriet Gustafsberg, dels på räntorna af ett större kapital, som utlånas⁵. Såsom badort är Gustafsberg den äldsta på vestra kusten, men daterar egentligen sitt anseende som sådan ifrån kronprinsen Gustafs, sedermera prinsens af Vasa, vistelse der i början af detta århundrade.

Dragsmark.

Emellan Hafstensfjorden och dess fortsättning Koljefjorden i öster och den smala Gullmarsfjorden i vester utskjuter *Lane härad* åt söder och bildar en ansenlig halfö, som bär namnet *Bokenäs*, af de bokskogar, af hvilka den fordom beskuggades, men som nu inskränka sig till ett par enstaka små lundar på gränsen mellan *Högås* och *Bokenäs*. Landsvägen från Uddevalla till denna vrå af Bohuslän går efter norra stranden af *By-* och *Hafstensfjordarne*. Den förra af dessa liknar mera en skogomkransad insjö, än en vik af hafvet, hvarom ock det nyss beskrifna Gustafsberg lemnar ett vältaligt intryck; deremot uppenbarar den senare, ehuru belägen så djupt in i landet, otvetydigt genom omgifningarne sin identitet med hafvet. Ännu mer tydligt tillkännager hela trakten, så fort man lemnat Hafstensfjorden bakom sig, att man nalkas den yttre skärgården;

5 En dylik barnhusinrättning har ock kommit till stånd på *Simmersröd* i *Jungs socken*, hvartill grundfond (100,000 kr.) blifvit skänkt af framlidne hofrättskommissarien Sv. Bergius.

barrskogarne glesna och försvinna snart alldeles, löfträden visa detta förkrympta utseende, som en ständig strid med vestanstormarne gifva dem, och klipporna erhålla den afrundade form och glattade yta, som är egendomlig för alla berg på Bohusläns strand. Den yttersta udden af halfön gör dock härifrån ett lika behagligt, som öfverraskande undantag. Det är nämligen der det gamla minnesrika *Dragsmark* ligger. Dragsmark var ett munkkloster af Premonstratenser-orden, anlagdt i medlet af 1200-talet af norske konungen Hakon Hakonsson, som lät helga det tillika med kyrkan åt jungfru Maria. Snart blef stället af stor betydelse och af ett mera välgörande inflytande än de nordiska klostren i allmänhet. Munkarne inrättade nämligen en högskola, som flitigt besöktes af den tidens adliga ynglingar och icke obetydligt bidrog till spridanda af odlingens och kunskapernas ljus både i Norge och Danmark. Så väl härigenom, som genom de medel, hvilka för öfrigt stodo klostren till buds, samlade Dragsmark ansenliga rikedomar, hvilka dock icke förmådde afvända dess fall, när protestantismens sol uppgick. En grushop och några stenar är allt hvad tiden lemnat qvar af det vördade och rika klostret. Mer än genom sina historiska minnen har Dragsmarks kloster blifvit bekant genom Oehlenschlägers vackra dikt Axel och Valborg. Så lyder den romantiska saga, som i den store danske skalden funnit en tolk, värdig sitt ämne:

»På Hultås, en gård i Dragsmarks grannskap, bodde i fordomtida den sköna Valborg Ingemarsdotter, hvilken redan i barndomen älskades af sitt syskonbarn, den ridderlige Axel

Tordsson. Under det denne tjente i kejsarens hof för de gyllene sporrarne, samlade den unga tärnans alltmer uppblomstrande skönhet omkring henne en skara tillbedjare, främst ibland hvilka den norske konungasonen Hakon stod, med maktens och bördens lysande företräden på sin sida. Träffad af ryktet härom, skyndade Axel, som nu vunnit ära och namn, tillbaka till fäderneslandet, återfann sin barndomsbrud älskligare, men icke mindre trofast än förr, och förnyade med henne de forna ederna om evig trohet och kärlek. Men utom det att de båda älskande voro nära beslägtade, hade de blifvit af samma faddrar burna till dopet, och voro således dopsyskon, och af denna tillfällighet begagnade sig den försmådde konungasonen, för att tillfredsställa svartsjukans och det sårade högmodets kraf. En tjenstvillig munk framdrog en förut i Norden okänd påflig bulla, som förbjöd äktenskap emellan personer, som befunno sig i denna andliga släktskap (Gudsivio), och på grund af denna tvingade prins Hakon presterskapet att högtidligen upplösa förbindelsen mellan Axel och hans trogna brud. Det skedde inför högaltaret i Mariakyrkan, i hofvets och kapitlets öfvervaro, i det biskopen med ett svärd sönderskar den duk, de båda älskande fränderna höllo emellan sig, till ett tecken, att det band, som hittills förenat dem, nu var för evigt slitet. Med den hjeltemodiga ståndaktighet, hvaraf endast en ädel qvinna är mäktig, och dock trogen sin kärlek, bar den olyckliga värnlösa jungfrun sitt öde, under det riddarens mod svigtade. Men Hakon fick icke länge njuta frukten af sin föga konungsliga bragd. Inom

kort blef örlog i landet och härbudet kom äfven till herr Axels gård. Glömsk af forna oförrätter, skyndar den ädle att erbjuda sin arm åt den furste, som beröfvat honom hans lefnads lycka. På Fidje hedar, i Lyse socken, på det närliggande Stångenäs stod striden. Hakon stupade och Axel hämnade hans död, men föll sjelf i segerns stund dödligt sårad till jorden. Han befalde då sina män, att föra honom öfver till Dragsmark, men dog under vägen med den älskades namn på sina läppar. Vid Lökås i Bokenäs socken utvisa två stenhällar det ställe, der han uppgaf sin ridderliga anda. Vid underrättelsen om herr Axels död, lät den sörjande Valborg viga sig till himlens brud och helgade i Dragsmarks kloster sina återstående dagar åt minnet af sin älskade barndomsvän. Der genomlefde hon ännu i den trånga cellen många långa år innan döden gjorde ett slut på hennes lidande.»⁶

Så lyder den romantiska sagan om Axel och Valborg. Samma ämne behandlas äfven i den gamla »Visan om riddar Axel Tordsson och skön Valborg Ingemarsdotter», hvilken visa J. Ödman på sin tid, d. v. s. under förra hälften af 1700-talet, omtalar såsom känd i Bohuslän. Öfverhufvud ligger en verklig händelse alltid till grund för våra »historiska» visor, och så länge den historiska kritiken icke mäktat uppvisa att de *alla* äro falskier, torde den äfven nödgas erkänna, att i det här behandlade ämnet ligger mer än en saga.

Men vi lemna Bokenäs och det minnesrika Dragsmark och

och ställa färden norrut till den smala, men ovanligt djupa *Gullmarsfjorden*, der vi vid en af dess nordliga vikar träffa det förr omnämnda *Gullmarsberg*, en af de äldsta sätesgårdarne i Bohuslän, bland hvilka det också har den naturskönaste belägenheten i en tjugande nejd på en af Gullmarens strandklippor. Det prydliga boningshuset, som är uppbyggt af grefve R. von Ascheberg, har med sina utspringande flyglar och terasslika borggårdar ett medeltidsartadt utseende. Af rummen bibehåller ett ännu, eller har åtminstone in till den senaste tiden, haft kvar sin äldsta tapetsering, och ett annat, den så kallade kyrksalen, har i gamla tider varit godsets kapell. Ännu längre i norr, vid Gullmarens öfversta vik, ligger en annan af de Aschebergska egendomarne, nämligen *Saltkällan*, en bland de större possessionerna i länet, och hvars prydliga åbyggnader framstå på ett synnerligt fördelaktigt sätt genom stället sällsynt vackra läge. Härifrån är icke mer än en fjerdedels mil till det bekanta *Qvis-trum*, ofta omtaladt, och icke utan skäl, såsom en bland de mest romantiska punkter i Bohuslän. Den forsande *Örekilsströmmen* med sina yppigt grönskande stränder, den lummiga parken, den präktiga bron och de vackra åbyggnaderna, omgifna af sina trädgårdar, och allt detta inom ramen af en djup dæld vid foten af en stel och hotande fjällvägg, bildar en landskapstafla, värdig en mästares pensel. Platsen har i strategiskt hänseende varit af vikt och ansedd nästan som ett Termopyle, ehuru svenskarne aldrig här visat sig såsom några Lacedemonier.

Malmöpyttarne.

I likhet med, och i samma riktning som Bokenäs mellan Koljö- och Gullmarsfjordarne, utskjuter mellan den sistnämnda och den vesterom inträngande *Åbyffjorden* från norr en annan landtunga, *Stångenäs*, på hvars sydligaste spets ligger ett af Bohusläns folkrikare och lifligare samhällen, den som badort bekanta köpingen *Lysekil*. Längre i norr och midt för inloppet till *Åbyffjorden* ligger den i etnografiskt hänseende ryktbara *Malmön*, der ännu för en mansålder sedan bodde för sig sjelf och strängt afsöndrande sig från den kringboende befolkningen, ett litet samhälle, hvars medlemmar med skäl anses som den sista oblandade qvarlefvän af södra Skandinaviens urfolk. En kort växt, obehagligt ansigte, gnällande uttal, en ytterlig folkskygghet och högst svaga själsförmögenheter, utmärkte detta egendomliga öfolk ifrån deras grannar, hvilka icke sparade på sitt gyckel och vanligen hedrade dem med benämningen »Malmöbarn» eller »Malmöpyttar». Hvad som likväl mer än de uppräknade egenheterna skiljde dem från Bohusläns öfriga bebyggare och inför vetenskapen gäller såsom det säkraste bevis på deras härkomst ifrån en annan stam, var deras hufvudskålsbildning, hvilken fullkomligt öfverensstämde med polarstammens. Sjelfve voro de medvetna om denna stamskilnad och hade bevarat en mängd traditioner om sina stamfäder och huru dessa efter många missöden och förföljelser omsider landat och

bosatt sig på deras lilla ö. Sedan större delen af den manliga befolkningen drunknat vid ett storfiske, började inflyttningar från andra orter, som alltjämt fortfarit och åstadkommit en raceblandning, som i det närmaste utplånat de sista spåren af Sveriges urinvånare.

Hällristningar.

På fastlandet på andra sidan fjorden vester om Malmön ligger *Kongshamns* fiskläge eller *Grafverna*, hvilket senare namn stället fått af den begravningsplats, som Margareta Hvitfeldt upplät för skeppsbrutnes lik, hvilka här ofta uppkastas på stränderna. Ännu anseeligare äro de längre norrut belägna *Fjellbacka* i Qville och *Grebbestad* i Tanums socknar, det senare äfven bekant såsom en anspråkslös, men billig badort.

Det nämnda *Tanum* har inom sitt föga vidsträckta område en myckenhet fornlemningar från skilda tider, af hvilka vi främst vilja omnämna de märkvärdiga *hällristningarne*. Med hällristningar förstår man ett slags teckningar med grofva, otympliga figurer, inslipade eller inknackade på släta bergsluttningar, hvilka teckningar, på samma gång de vitna om total frånvaro af all konst, likväl måste väcka förvåning öfver den händighet och ihärdighet, som frambragt dem till sådan storlek och mängd, som de förekomma i Bohusläns strandklippor. De föreställa dels blotta omgifningsstreck, dels i hela

fördjupningar menniskor, hästar, oxar, renar eller hjortar, hundar, ormar, foglar, redskap, vapen och fartyg. Dessa senare, som förekomma särdeles ofta, hafva ifrån några tums till flera fots längd. Menniskofigurerna träffas någon gång i kroppsstorlek, men antydas blott med enkla streck då de föreställa fartygsbesättningar. Hällristningarnes innehåll är vanligen omöjligt att utleta, likväl äro drabbningar till lands och sjös, kroppsöfningar, kärleksäfventyr, dansar o. d. afbildade med påtaglig redighet. Tiden för deras tillkomst kan icke heller bestämmas närmare, än att de tillhöra bronsåldern och äro utarbetade af det folk, som då lefde i södra Sverige. Ehuru hällristningar förekomma i flera af Sveriges landskap, träffas de likväl ingenstädes i sådan mängd, som i norra Bohuslän och särskildt inom Tanums socken, der man räknar sådana stentaflor i hundratal. För öfrigt är orten rik äfven på andra fornlemningar. En bland de vackrare är stensättningarne vid *Greby*, hvilka sägnen påstår utmärka en valplats, der en fiendtlig skara skottar fått bita gräset för Bohuslänningarnes svärd.

Strömstad.

Tre mil norr om Tanum ligger på strandklipporna vid Strömsåns utlopp i *Kosterfjorden* det lilla välkända *Strömstad*. Skulle man mäta stadens värde efter storlek och prydlighet,

blefve domen visst icke gynnsam; men dess inre är i sjelfva verket bättre än hvad det yttre utvisar, och vid en närmare undersökning skall man förvånas öfver, att Strömstad är hvad det är. Ingen stad i hela Bohuslän har nämligen lidit så mycket, som denna, under de gamla ofredstiderna mellan Sverige och dess vestra grannländer, och mången gång, när några års fred lemnade andrum för en tilltagande välmåga, var alltid Strömstads befolkning den första, som såg frukterna af sin idoghet och om-tanka sköflas, när nya fejder utbröto. I täflan med det nära liggande och raskt framåtskridande Frederikshald, skall Strömstad svårligen nu mera eröfra sig någon betydelse som handelsstad; hvad som på senare åren verkat till förbättring i dessa villkor, är dess badinrättning, och uti dennes uppehållande och tidsenliga utveckling ligger också utan tvifvel stadens framtid.

Sådant är Bohuslän. »Hafvet» — säger Fredrika Bremer — »är detta lands egentliga rikedom, åkern der millioner glittrande silfverax årligen upphemtas. På vikingarnes kust stå nu blott fiskarekojor. Medan mannen brottas med böljorna, skaffer hustrun mossor af bergen eller odlar potatistäppan i klippans famn, kring hvilken barnen och getterna klättra. Så hård, så stel och glädjelös är naturen. Men folket är frimodigt, öppet och raskt, fruktar ej faran och vet att bära nöden. Så var ock *Thorild*, den andlige vikingen, född i denna fjällgård, han, som med sitt blixtrande snille drog ut på vikingatåg mot all uselhet i verlden skoningslöst, fruktanslöst» — Utom denna stjärna äro dessutom icke få märklige personer födde inom Bohuslän. Flere så-

dana hafva derifrån gått ut, och vid sina namn fäst ett varaktigt minne, såsom *Nils Knape*, fiskarson från Gullholmen, sedan adlad Strömstjerna och befordrad till amiral, botanikern *E. Jörlin*, en af Linnés utmärktare lärjungar, teologen och psalmsångaren *C. J. Brag*, biskoparne *H. Schröder* och *J. Vingård*, orientalisten *J. Berggren*, skalden *J. Börjesson*, arkitekten och romarskalden *C. G. Brunius*, läroboksförfattaren *J. Ekelund*, bergsmekanikern och teknologen *J. Bagge*, samt författarinnan *Emilie Carlén*.

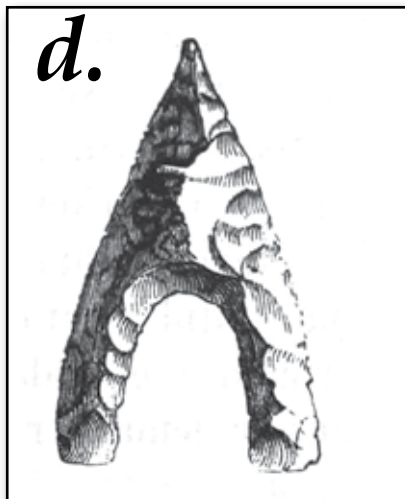
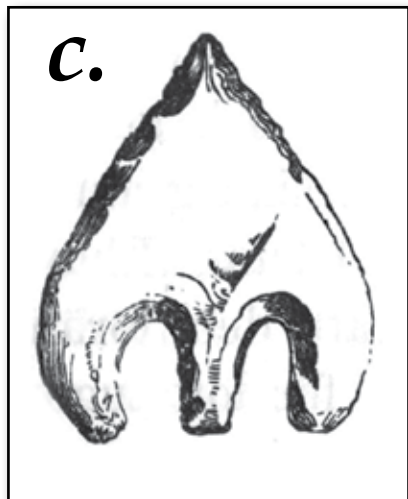
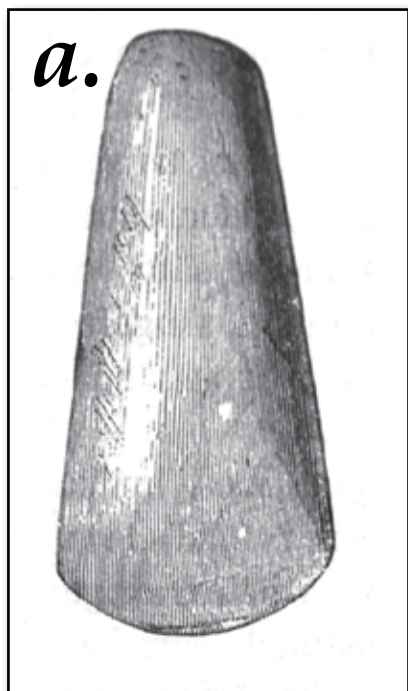
Fiskläge på vestkusten. (Efter en tafla af Edv. Bergh.)

Ruinen af Bohus slott.

Marstrand med Karlstens fästning.

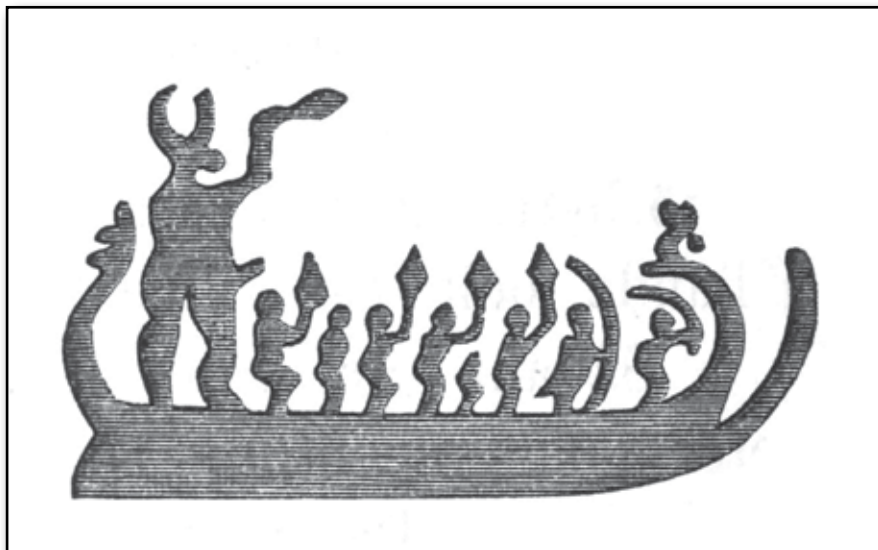
Redskap från stenåldern. a. yxa; b. c. d. pilspetsar.

Uddevalla.

Gustafsberg. (Dahlgrens villa.)

Hällristning: Fartyg med åror.

Valplatsen vid Greby i Tanum.

Viktiga ord och personer

Ascheberg, Rutger von.

[1621–1693] Deltog redan som 13-åring vid slaget vid Nördlingen. Blev snart överste för ett rytтарregemente och deltog i marscherna över Bält-isarna 1658. Utsågs till fältmarskalk 1678 och generalguvernör över Skåne, Halland och Bohuslän 1680. Hade hela 25 barn.

Bagge, Jonas.

[1800–1869] Svensk mekaniker. Byggde en stor mängd fabriker och uppfann också nya typer av maskiner för järnproduktion. Var chef för Riksbankens sedeltryckeri.

Berggren, Jakob.

[1790–1868] Präst och författare. Arbetade som präst vid svenska beskickningen i Konstantinopel. Är mest känd för sina böcker om sina många resor, bland annat "Resor i Europa och Österländerna" (1826–1828).

Brag, Karl Johan.

[1735–1781] Svensk präst och lärare. Är mest känd som författare av flera psalmer, gav bland annat ut flera av dessa i

boken "15 Profpsalmer" (1780).

Brahe, Per (d.ä).

[1520–1590] Svensk greve och riksråd. Systerson till Gustav Vasa. Överlevde Erik XIV:s utrensning av fiender eftersom han kom för sent till Riksdagen i Uppsala 1567.

Bremer, Fredrika.

[1801–1864] Svensk författare. Betraktas som en av världens mest inflytelserika feminister. Hennes mest berömda roman "Hertha" kom 1865.

Brunius, Carl Georg.

[1792–1869] Konstnär, arkitekt och konsthistoriker som växte upp i ett av världens mest hållristningsrikaste områden, Tanum. Mest känd för sin bok "Försök till förklaringar öfver hållristningar" som kom 1868.

Brännefejden.

Annat namn för kriget mellan Sverige och Danmark mellan 1611–1613. Kriget kallas ibland Kalmarkriget eftersom det var där de hårdaste striderna utkämpades. Namnet Brännefejden används framför allt om striderna i Bohuslän och Dalsland där de svenska trupperna skövlade och brände stora delar av landsbygden.

Börjesson, Johan.

[1790–1866] Svensk präst och författare. Slog igenom 1846 med pjäsen "Erik den fjortonde". Var ledamot i Svenska

Akademien från 1859. Är mest känd för sin diktsamling "Blommor och tårar på en dotters graf" (1854).

Carlén, Emilie.

[1807–1892] Svensk författare uppväxt i Strömstad. Skrev framför allt målande beskrivningar om skärgårdslivet. Hennes mest berömda böcker är "Rosen på Tistelön" (1842) och "Ett köpmanshus i skärgården" (1861). Är mest känd under namnet "Flygare-Carlén".

Cruus, Jesper Mattson.

[ca 1576–1622] Svensk politiker, fältöverste och fältmarskalk. Deltog i ett flertal krig, bland annat Kalmarkriget 1611, Halland och slaget vid Kölleryd 1612. Ligger begravd i Storkyrkan i Stockholm.

Donjon.

Annat namn för det centrala torn, kärntornet, som ofta finns i medeltida borgar. Ett typiskt exempel är Kärnan i Helsingborg.

Ekelund, Jacob.

[1790–1840] Svensk författare. Skrev en rad läroböcker i historia som användes i nästan alla svenska skolor. Översatte också flera av Walter Scotts romaner till svenska.

Eleonora, Ulrika.

[1688–1741] Ulrika var dotter till Karl XI och regerade i Sverige 1719–1720.

Fot.

Längdmått. En fot motsvarar 29,6 cm.

Fredrik II.

[1534–1588] Kung av Danmark och Norge från 1559 till sin död 1588. Led de sista åren svårt av malaria, en sjukdom som förvärrades av hårt drickande.

Gustav II Adolf.

[1594–1632] Gustav var svensk kung mellan 1611 och 1632.

Gustavsson av Wasa, Gustav.

[1799–1877] Svensk kronprins och överste i österrikiska armén. Var son till Gustav IV Adolf som störtades vid en kupp 1809. Gjorde karriär inom österrikiska armén och fick titeln ”prins av Vasa” av landets kejsare Frans II. Ligger i dag begravd i Riddarholmskyrkan i Stockholm.

Gyldenlöwe, Ulrik Fredrik.

[1638–1704] Dansk militär och son till kung Fredrik III. Deltog bland annat vid belägringen av Köpenhamn 1658-1659 och slaget vid Nyborg. Utsågs 1664 till ståthållare i Norge. Var befälhavare för de dansk/norska styrkorna under kriget mot Sverige 1675–1679, ett krig som kallas ”Gyldenlövefejden”. Flyttade till Tyskland när hans halvbror, kung Kristian V, avled.

Holmberg, Axel Emanuel.

[1817–1861] Präst och författare som bara blev 44 år. Han var

en auktoritet på Bohusläns historia, hans mest kända verk är "Bohusläns historia och beskrifning" (1845), "Nordbon under hednatiden" (1854) och "Skandinaviens hällristningar" (1849).

Huitfeldt, Margareta.

[1608–1683] Norsk godsägarinna från en dansk adlig släkt. Ägde en stor mängd gårdar i Bohuslän när detta blev svenskt 1658. Sonen Ivar dog 19 år gammal 1663. Margareta är mest känd för sina stora donationer för studier och forskning.

Håkonsson, Håkon.

[1204–1263] Norsk kung från 1217 till sin död 1263. Var också kung över Island och Grönland. Kallas ibland för "Håkon den gamle".

Jörlin, Engelbert.

[1733–1810] Svensk botaniker. Var elev till Carl von Linné och deltog i flera expeditioner utomlands. Är mest känd för sin populära bok "Svenska vilda träd och buskars plantering" (1801).

Kalm, Pehr.

[1716–1779] Svensk präst, botaniker och författare. Lärjunge till Carl von Linné som gjorde ett flertal resor i Sverige och utlandet för hans räkning. Är mest känd för sin bok "Pehr Kalms Wästgötska och Bohusländska Resa" från 1746.

Karl XI.

[1655–1697] Karl var svensk kung från 1660.

Knape, Olof.

[1664–1730] Svensk sjöman och amiral. Är mest känd för striden i Dynekil 1716 då han eskorterade fartyg som transporterade artilleri till belägringen av Fredrikstens fästning. Sedan han förlorat striden och transportfartygen sänkts, tvingades kung Karl XII ge upp belägringen. Var son till fiskaren Nils Knape från Gullholmen. Adlades till Strömstierna 1715.

Mil.

Fram till 1889 då meter-systemet infördes var en mil lite mer än 10 km, 10 688,54 meter.

Oedman, Johan.

[1682–1749] Svensk präst och riksdagsman. Oedman (modern stavning Ödman) var från 1719–1735 kyrkoherde i Tanum. Är mest känd för sin bok om Bohusläns historia, "Chorographia Bahusiensis. Thet är Bahus-Läns Beskrifning" som han tryckte på egen bekostnad 1746.

Oehlenschläger, Adam.

[1779–1850] Dansk skald och dramatiker. Är mest känd för att ha skrivit texten till danska nationalsången "Der er et yndigt land". Oehlenschlägers dikt "Guldhornene" år 1802 var starten för den danska högromantiken.

Ossian.

Den skotske poeten James Macpherson gav 1761 ut en serie dikter som han hävdade att han översatt från forntida gaeliska manuskript. Författaren till dessa ska ha varit Ossian. Många kritiker menar dock att det är Macpherson själv som skapat Ossians berättelser om hjälten Fingal.

Premonstratensorden.

Romersk-katolsk orden instiftad 1121 som var en av de mest inflytelserika under medeltiden. Orden hade under en tid fyra kloster i Skåne och ett i Bohuslän. I dag finns orden i ett 20-tal länder i hela världen, bland annat USA, Indien, Spanien, Danmark, Frankrike, Ungern och Sydafrika.

Roskilde-freden.

Freden i Roskilde avslutade kriget mellan Sverige och Danmark/Norge och skrevs under den 26 februari 1658. Fredsavtalet innebar att Sverige tog över Blekinge, Skåne, Halland, Bohuslän, Bornholm och Trondhiem. Efter ett nytt krig 1660 fick Danmark/Norge tillbaka de två senare områdena.

Schröder, Herman.

[1676–1744] Svensk biskop och riksdagsman. Utsågs till biskop i Kalmar 1729. Var delaktig i de politiska striderna mellan hattarna och mössorna.

Sigurd Jorsalafarare.

[ca 1090–ca 1130] Norsk kung som regerade från 1103. Fick sitt namn efter att ha deltagit i ett korståg 1107–1111.

Thermopyle.

Ett bergspass nordväst om Aten där en legendarisk strid utspelade sig 480 f Kr. Några få hundra grekiska och spartanska trupper höll i flera dagar stånd mot ca 170 000 persiska soldater. Slaget har filmatiserats flera gånger, bland annat som "300" (2006).

Thorild, Tomas.

[1759–1808] Författare och jurist från Bohuslän som tidigt blev föräldralös. Är mest känd för sina då radikala teorier om jämlikhet mellan könen. Han skrev bland annat "Passionerna" (1781) och "Om det allmänna förståndets frihet" (1792).

Wingård, Johan.

[1738–1818] Svensk biskop och hovpredikant hos Gustav III. Var bland annat med vid dennes dödsbädd.

Tum.

Längdmått. En tum motsvarar 29,7 mm.